

9. Гончарова Т. Особливості процесу формування парламентських коаліцій / Т. Гончарова // Віче. — 2009. — № 3. — С. 2-3.

10. Проект коаліційної угоди / Верховна Рада України VIII скликання [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://solydarnist.org/wp-content/uploads/2014/10>.

11. Лінецький С. В. Законотворчість: особливості та проблеми правового регулювання діяльності народного депутата у ВРУ / С. В. Лінецький. — К.: Заповіт, 2007. — 160 с.

12. Якименко Ю. Нова коаліція може створити конституційну більшість у Верховній Раді [Електронний ресурс] / Ю. Якименко // Главред. — 2014. — 3 листопада. — Режим доступу: <http://glavred.info/politika/naskolko-zhiznesposobnoy-budet-parlamentskaya-koaliciya-prognoz-ekspertov-294306.html>.

Новакова Е. В. Параметри формування конструктивного взаємодія політичних сил

Представлен анализ современных аспектов организации взаимодействия политических сил в демократической системе власти. Определены основные факторы и критерии повышения эффективности функционирования политических сил в межэлекторальные периоды, параметры институционализации парламентской коалиции.

Ключевые слова: демократическая власть, парламент, политическое взаимодействие, парламентская коалиция.

Novakova O. The Parameters forming constructive interaction of political forces

The analysis of modern aspects of organization of cooperation of political forces is presented in the democratic system of power. Basic factors and criteria of increase of efficiency of functioning of political forces are certain between elections, parameters of parliamentary coalition.

Keywords: democratic power, parliament, political cooperation, parliamentary coalition.

УДК 324:342.827/(477)(045)

Місержи Світлана Дмитрівна,

*кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ПРО РЕФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Аргументи на користь абстрактно більшої демократичності пропорційної системи не підтверджуються фактами. Вибір певного варіанту виборчої системи зумовлений політичною кон'юнктурою. За умов кризового розвитку мажоритарна система дає змогу оновити еліти та збільшити роль громадянського суспільства. Хід подій в Україні робить реальним збереження недемократичної системи виборів.

Ключові слова: виборча система, пропорційна система, мажоритарна система, політичні еліти, громадянське суспільство.

В момент написання статті питання про систему виборів парламенту у 2014 р. вже вирішили. Вони мали відбутись за тією системою, що й у 2012 р., тобто за змішаною, коли половина депутатів обирається за закритими партсписками, решта – в одномандатних округах. Але нині існує сильне невдоволення цією системою з боку частини політичних сил, які формують владу, й учених. Тому можна прогнозувати, що до виборчої системи надалі вноситимуться зміни. Отже, питання про її реформування актуальне.

Метою статті є аналіз перспектив реформування виборчої системи України.

Виборча система – популярна тема досліджень. Закордонними її класиками є М. Дюверже, Д. Сарторі, А. Лейпхарт, Р. Таагелера, М. Шугарт, Г. Голосов та ін. В Україні

ці питання вивчали О. Валевський, Г. Зеленько, Ю. Ключковський, О. Корнієвський, М. Ставнійчук, Ю. Шведа та ін. Але проблематичність наряду полягає не лише у постійній появі нових емпіричних матеріалів, а й використанні різних підходів та методів. Не всі з них обгрунтовані. Зокрема, використовують екстраполяцію, переносячи на Україну тенденції розвитку виборчої системи в інших країнах.

У вітчизняній науці в цілому є стійкі симпатії до пропорційної системи. Її часто оцінюють як більш демократичну. Її адепти вважають, що вона більше підходить для гетерогенного суспільства, тобто такого, яке складається з різних за ідентичностями, політичними орієнтаціями груп, і що у такому суспільстві «мажоритарний принцип порушуватиме адекватність представництва сегментних спільнот» [9, с. 140]. На думку В. Шведа, у плюралістичних суспільствах «мажоритарне правління є не лише недемократичним, але й небезпечним, позаяк меншість, яка позбавлена доступу до влади, відчуває себе дискримінованою й виступає проти такого режиму» [16, с. 38]. Отже, прихильники пропорційної системи вважають, що в Україні перевагою пропорційної системи є здатність сприяти представленню в політиці різних соціальних груп.

Але автори цієї точки зору часто суперечать собі. Так, О. Корнієвський вважає, що наслідком «мажоритарки» є політизація розбіжностей між регіонами, «загострення політичного радикалізму внаслідок тактичних поступок кандидатів на користь радикально налаштованих соціальних груп» [9, с. 140-141]. Але сприяння представництву соціальних груп вже означає політизацію відносин. Тому, погоджуючись з автором про те, що завданням модернізації України є «впровадження такої політичної моделі, яка дала б можливість значно послабити об'єктивно наявну в межах будь-якої поляризованої структури напруженість» [9, с. 143], ми схильні до думки, що джерелом цієї напруженості є якраз пропорційна модель.

Теза про посилення радикалів за мажоритарної системи суперечить «законам Дюверже», згідно з якими вона сприяє становленню двопартійної системи (відносної більшості) або багатопартійної з взаємозалежністю партій (абсолютної). Навпаки, пропорційна система сприяє багатопартійній системі з незалежними партіями, що й дає шанс для радикалів. Але головне навіть не те, що ця теза суперечить «законам Дюверже», а те, що вона не підтверджується фактами політичного життя. Саме з посиленням пропорційної складової співпало зростання ваги радикальних партій, наприклад, «Свободи», а також радикально-націоналістичних ідеологем у центристських партій. Есперти Фонду «Співдружність» вважають, що закон, який регламентував вибори 2002 р., у своїй пропорційній складовій сприяв тим, хто знаходився при владі або радикально їй протистояв [11, с. 8]. Ми не схильні до категоричних оцінок. Хронологічне співпадіння впровадження виборів за списками та посилення радикалізму ще не означає, що останнє пов'язане з пропорційною системою – причиною можуть бути загальні тенденції суспільного розвитку. Але, як мінімум, це свідчить, що радикалізація не суперечить пропорційній системі і не пов'язана жорстко з мажоритарною.

Насправді вибори в Україні не підтверджують тезу, що пропорційна система сприяє політичному представництву соціальних груп. Як вважає Ю. Ключковський, в Україні відбувається «кардинальне відхилення від «закону Дюверже»... При формальному рості як кількості зареєстрованих партій, так і кількості партій, що беруть участь у виборах, спостерігається стійка тенденція до зменшення ефективної кількості партій (як виборчих, так і парламентських)» [8, с. 19]. До речі, якщо вчені висновок про відхилення від «законів Дюверже» робили вже за підсумками виборів, то деякі аналітики такий прогноз робили раніше. Так, у 2005 р. глава об'єднання «Родина-Восток» І. Гекко прогнозував скорочення ефективних партій [5].

Це веде й до суттєвих змін якості парламенту. Як свідчать опитування депутатів, поширення пропорційної системи змінює пріоритети їх законотворчої діяльності, веде до втрати представництвом інтересів виборців першості серед таких пріоритетів [19].

Звичайно, за пропорційної системи меншини теж представлені у парламенті. Свого часу Партія регіонів (далі – ПР) включала до списків угорців, румунів, діячів з західних областей. Рух, пізніше «Наша Україна», а нині Блок Петра Порошенка включали до списків кримських татар. Але, балотуючись за партсписками, представники меншин звужують свої можливості відстоювати інтереси меншин, особливо якщо останні суперечать інтересам партій. Навпаки, мажоритарна система дає змогу пройти до парламенту та відстоювати відносно незалежну позицію представникам меншин та менш впливових партій. У 2012 р. в одномандатних округах були обрані представники проросійського «Союзу», закарпатського «Єдиного центру», які б за пропорційної системи не мали б жодних шансів.

Деякі прихильники пропорційної системи вважають, що вона сприяє об'єднанню дрібних партій або їх приєднанню до впливових [15, с. 6]. З цим вони пов'язують надії на стабілізацію політичної системи. В. Погорілко очікував від пропорційної системи появу «організуючої сили у суспільстві та політсистемі, якою має стати правляча партія» [12, с. 39]. У 2006 р. Ю. Ключковський свідченням переваг пропорційної системи називав такі, на його думку, стабільні структури як «Наша Україна», БЮТ [8, с. 15].

Цей аргумент фактично заперечує тезу про те, що пропорційна система сприяє представництву соціальних груп. Також теза про централізацію не вписується в твердження про демократичність «пропорціоналки». Недарма спроба ПР та БЮТ «розділити країну на двох» були сприйняті як диктаторські наміри. У Грузії пропорційна система призвела до абсолютного домінування пропрезидентської партії та відсутності парламентської опозиції.

Але це ще не спростовує аргумент про те, що пропорційна система завдяки партійній централізації сприяє стабілізації політсистеми. А от спростовують його реалії політичного розвитку. Централізація партій за пропорційної системи, дійсно, відбувається, але вона не веде до стабілізації політсистеми. Абсолютна перевага пропрезидентської партії в Грузії не убезпечила режим від краху. Також поспішив, назвавши «Нашу Україну» та БЮТ стабільними, Ю. Ключковський. Рейтинг першої нині не перевищує статистичної похибки, та й «Батьківщина» стрімко втрачає популярність. Те саме сталося і з ПР. Ці спостереження підтверджують й закордонні вчені. Вивчаючи Веймарську Німеччину, Ф. Херменс дійшов висновку, що пропорційна система веде до дестабілізації партійної та політичної системи [18]. На думку інших, тривалість урядів у «парламентсько-мажоритарних країнах» удвічі вище, ніж за пропорційного представництва» [14].

Прихильники пропорційної системи твердять, що мажоритарна система сприятлива для зловживань: «У масштабі округу ...легше застосувати адмінресурс чи відвертий підкуп виборців» [6, с. 40]. Дійсно, у 2002 р. та 2012 р. в одномандатних округах часто перемагали провладні сили. Але, по-перше, це можна відслідкувати лише щодо тих часів, коли владу мали Леонід Кучма або ПР. З об'єктивних причин немає таких даних щодо часів, коли при владі були «помаранчеві». По-друге, у 2012 р. члени ПР часто балотувались шляхом самовисування. По-третє, деякі дослідники вказують, що «немає нічого простішого для адміністративного ресурсу, ніж сконцентруватися на єдиних партійних списках за багатомандатним загальнонаціональним округом» [4, с. 7].

Ще один аргумент щодо пропорційної системи стосувався її впливу на внутрішньопартійні відносини. На думку Ф. Барановського, «перехід до пропорційної системи ...стимулює розвиток внутрішньопартійної демократії» [2, с. 268]. Але нині його не висувають навіть адепти «пропорціоналки», адже «закриті списки сприяють формуванню системи партійної олігархії, недемократичній практиці диктату партійної верхівки при формуванні списків і в законодавчій діяльності фракцій» [17, с. 4].

Звісно, прихильники пропорційної системи не можуть не бачити її негативи. По-перше, вони говорять про неготовність до неї партій, низьку їх ефективність як репрезентантів суспільних інтересів, про те, що «партійні структури залишаються заручниками своїх «брендових» лідерів і фінансових спонсорів, експлуатуючи певні ідеї та гасла переважно з метою здобуття ситуативної підтримки виборців» [9, с. 142]. Але чому тоді вони виступають

за пропорційну систему і не розкривають критерії «готовності»? З іншого боку, цим вони нівелюють усталену та слухну думку, що сама виборча система впливає на партійну систему, а не лише навпаки.

По-друге, вони критикують український варіант пропорційної системи, зокрема, закриті списки. На думку Г. Зеленько, український виборчий закон веде до зменшення зв'язків партій з виборцями, внутрішньопартійної корупції, ігнорування національних, релігійних тощо партій [7, с. 129-130]. Ще одним недоліком вітчизняної пропорційної системи є зниження якості депутатського корпусу, потрапляння до парламенту людей, далеких від законотворення [10]. Отже, в Україні ця система не лише не забезпечує представництва соціальних груп, а й ефективного законотворення.

Усе вищесказане свідчить про те, що аргументи, які висувують на користь пропорційної системи, не витримують критики. Також це доводить, що не існує абстрактно гарних та поганих виборчих систем, що твердження про первинну демократичність «пропорціонок» некоректні. Як пише О. Валевський, в історії Європи неодноразово траплялось, що виборні демократичні механізми сприяли деградації політсистеми [3, с. 1].

Вибір країною виборчої системи є питанням доцільності, залежить від ситуативних завдань, які стоять перед політсистемою. Зважимо на обставини, які зумовлюють ставлення до виборчої системи в умовах України. Але спочатку зауважимо, що народні депутати України, обрані в одномандатних округах, відіграли ключову роль у подоланні політичних криз. Так, у 2004 р. підтримка ними Майдану забезпечила перемогу революції. Так само прийняття парламентом Постанови від 20 лютого 2014 р. про засудження насильства, яка зупинила кровопролиття, відбулось завдяки, по-перше, 35 з 43 позафракційних депутатів, по-друге, 35 членам фракції ПР, з яких 21 був одномандатником. Отже, «мажоритарники» у кризові періоди більш чутливі до потреб виборців, оскільки вони вільніші від партійного примусу.

Нині вибір виборчої системи в Україні обумовлюється наступним. У постреволюційній ситуації розвиток країни можуть забезпечити лише оновлення еліти, прихід до влади представників громадянського суспільства, які перемогли попередню диктатуру, а нині несуть тягар війни, значною мірою спровокованої елітами з обох таборів. Пропорційна система не сприяє оновленню. Це можливе лише за мажоритарної системи або, як мінімум, за збереження змішаної та суттєвої зміни регламенту виборів за списками.

Але це не вигідне елітам, що знаходяться при владі. Суспільство чітко не визначилось щодо реформування виборчої системи. У серпні 41 % громадян був за пропорційну систему, але з відкритими списками, 20 % – за змішану, 13 % – за мажоритарну [1]. За таких умов у еліт відносно розв'язані руки. Теоретично вони зацікавлені у пропорційній системі, бо вважають, що за перспектив погіршення соціально-економічної, зовнішньо- та внутрішньополітичної ситуації та вірогідності «третього» Майдану повернення пропорційної системи зменшить шанс на зміну влади, яка раніше зумовлювалась, зокрема, не повною підконтрольністю владі мажоритарників. Але на заваді поверненню пропорційної системи стало не лише те, що колишні та нинішні регіонали не підтримали цього, а й суперечності у провладних силах. Ті сили, які пов'язані з президентською та виконавчою владою, надали перевагу тактичним цілям, сподівались збільшити своє представництво за рахунок одномандатників, тобто за рахунок адмінресурсу. Ті сили, які не виключали, що після виборів можуть опинитися в опозиції до Президента, розраховували на чергову зміну влади, для чого потрібні мажоритарники та зміни до пропорційної складової, а саме впровадження відкритих списків.

Крім того, еліти не могли повністю ігнорувати громадську думку, непопулярність закритих списків. Тому у пояснювальній записці до поданого до парламенту законопроекту про вибори йшлося про те, що «мажоритарна система має і ряд переваг: тісний зв'язок між виборцями і народним депутатом, краща обізнаність депутата з проблемами конкретного

виборчого округу, вищий рівень контролю з боку виборців...» [13]. В проекті пропонували пропорційні вибори, але за так званими відкритими списками.

Суперечність інтересів між політичними силами не дала змоги внести зміни до виборчого законодавства. Тому були збережені й одномандатні округи, й закриті списки. Водночас партії, прагнучи поглинути енергію громадянського суспільства, не допустили нових протестів, інкорпоровали його лідерів до списків. Нині у списках усіх сил, які рвуться до влади, командири бойових підрозділів, журналісти, громадські діячі, які були в перших лавах Євромайдану. Вірогідно, останні боялись балотуватися в одномандатних округах через непевність перспектив та високі фінансові витрати. Але це їх помилка, адже зворотнім боком балотування за списками буде контроль над громадянським суспільством з боку еліт.

Це не гарантує того, що чергове соціально-політичне загострення не відбудеться. Причинами цього є суперечності між «майданними» партіями, воєнні дії. Але за більш-менш спокійного сценарію партії спробують повернути виключно пропорційну систему, причому за варіантом, який існував до 2012 р., тобто з закритими списками.

Підсумовуючи, слід зробити такі висновки. Аргументи прихильників пропорційної системи не відповідають реаліям. Вибір варіанту виборчої системи зумовлений політичною кон'юнктурою. За умов кризового розвитку саме мажоритарна система гарантує збереження непідконтрольних владі політичних сегментів. Вона дала б змогу оновити еліти та збільшити роль громадянського суспільства. Але реальний хід подій робить все більш реальним збереження недемократичного варіанту виборів за закритими списками.

Література:

1. 72 % жителей Украины высказываются за проведение досрочных парламентских выборов [Электронный ресурс] / Результаты социологического опроса компании Research&Branding Group. — Режим доступа : <http://www.unian.net/politics/951786-72-jiteley-ukrainyi-vyiskazyivayutsya-za-provedenie-dosrochnyih-parlamentskih-vyiborov-opros.html>. — Название с экрана.
2. Барановський Ф. Особливості розвитку сучасних європейських демократій у контексті європрагнень України : досвід Великої Британії / Барановський Ф. // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса / Курасівські читання-2005. — К. : ІПіЕНД, 2006. — Вип. 30, кн. 2. — С. 259–270.
3. Валевський О. Л. Демократія для вибраних / О. Л. Валевський // День. — 2006. — № 12 (31 січня). — С. 1, 4.
4. Виборче законодавство України : наявні проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / Підготовлено експертами Лабораторії законодавчих ініціатив // Часопис «Парламент». — 2002. — № 1-2. — Режим доступа : http://parlament.org.ua/index.php?action=magazine&id=9&ar_id=98&iar_id=11&as=2. — Назва з екрану.
5. Гекко И. Новая избирательная система может привести к олигархизации власти [Электронный ресурс] / И. Гекко / Пресс-конференция 7 октября 2005 г. в информационном агентстве УНІАН. — Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/power/2005/10/07/250229.html?cid=3050474>. — Название с экрана.
6. Зеленько Г. І. Без пропорційного представництва «важкі суспільства стали б неможливими суспільствами» / Г. І. Зеленько // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін [зб. наукових праць]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — Вип. 1. — С. 39-43.
7. Зеленько Г. І. Виборча система як інструмент формування громадянського суспільства у постсоціалістичних суспільствах / Г. І. Зеленько // Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі : Матеріали міжнародної науково-теоретичної

конференції : 8–9 лютого 2006 р. / Укл. Г. О. Нестеренко / За ред. В. П. Беха. — К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. — С. 125-132.

8. Ключковський Ю. Пропорційні вибори і розвиток партійної системи в Україні / Ю. Ключковський // Вибори та демократія. — 2006. — № 3. — С. 12-20.

9. Корнієвський О. Інституційні чинники поляризації сучасного політичного простору України / О. Корнієвський // Наукові записки ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса. — К. : ІІІЕНД, 2003. — №6 (68). — С. 134-145.

10. Литвин В. М. До рад пройшли ті, хто абсолютно не готовий працювати / [Електронний ресурс] / Литвин В. М. : Заява 6 листопада 2010 р. в ефірі телеканалу «Рада». — Режим доступу : <http://www.unian.net/ukr/news/news-405031.html>. — Назва з екрану.

11. Некоторые перспективы реформы избирательной системы // Информационно-аналитический обзор Фонда «Співдружність». — 2002. — № 29. — С. 6-9.

12. Політична реформа в Україні: ключові питання і суперечності: матеріали «круглого столу» / Ред. О. В. Литвиненко. — К. : НІСД, 2003. — 64 с.

13. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про вибори народних депутатів України», зареєстрованого 2 липня 2014 р. під № 4222а [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua. — Назва з екрану.

14. Пропорциональное представительство [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.russ.ru/journal/predely/97-11-05/lauphr.htm>. — Название с экрана.

15. Ставнійчук М. І. Вибори в умовах політичної реформи / М. І. Ставнійчук // Віче. — 2003. — № 3. — С. 3-15.

16. Шведа Ю. Моделі демократії (авторизований переклад) / Ю. Шведа // Вибори та демократія. — 2005. — № 4(6). — С. 34-41.

17. Як безпартійному стати депутатом? [Електронний ресурс] // День. — 2005. — № 64. — С. 4. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/podrobici/yak-bezpartiyному-stati-deputatom>. — Назва з екрану.

18. Hermens F. A. Demokratie oder Anarchie? / F. A. Hermens. — Köln : Opladen, 1968. — 214 p.

19. The process of legislative institution-building in post-authoritarian countries: development of function of representation during two decade post-communist history in Ukraine / I. Khmelko, Y. Pereguda // 23rd IPSA World Congress «Challenges of Contemporary Governance», Montreal, 19-24 July 2014.

Miserzhy S. D. О реформировании избирательной системы Украины

Аргументы в пользу абстрактно большей демократичности пропорциональной системы не подтверждаются фактами. Выбор определенного варианта избирательной системы обусловлен политической конъюнктурой. При кризисном развитии мажоритарная система позволяет обновить элиты и увеличить роль гражданского общества. Ход событий в Украине делает реальным сохранение недемократической системы выборов.

Ключевые слова: *избирательная система, пропорциональная система, мажоритарная система, политические элиты, гражданское общество.*

Miserzhy S. Changing the electoral system of Ukraine

Arguments in favor of abstract democracy of proportional system is not supported by the facts. Selection of specific version of the electoral system is due to the political situation. With the development of the crisis the majoritarian system allows to update the elites and to enhance the role of the civil society. The course of events in Ukraine makes a conservation of undemocratic electoral system as a real.

Keywords: *electoral system, the proportional system, the majoritarian system, the political elites, civil society.*